

- ⁴⁷ Равлюк В.Т. Спогади про “Покутську трійцю” / Упорядкування, передмова, примітки, коментарі Василя Харитона. – Снятин: Прут Принт, 2006. – 78 с. – С. 15.
- ⁴⁸ Харитон В. З історії суспільно-політичного руху в Галичині і на Покутті наприкінці XIX – на початку XX ст. / Василь Харитон. – Снятин: Прут Принт, 2007. – С. 62–63.
- ⁴⁹ Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / Іван Франко // Твори. – К.: Наукова думка, 1984. – Том 41. Літературно-критичні праці (1890–1910). – 694 с. – С. 468.
- ⁵⁰ Франко І. Свинська конституція / Іван Франко. – Львів: Книж.-журн. вид-во, 1953. – 23 с.
- ⁵¹ Народ: Громадсько-політичний журнал [Львів]. – 1892. – Ч. 5–6. – 6 берез. – С. 65–72.
- ⁵² Kurjer Lwowski. – 1892. – № 103.
- ⁵³ Гуйванюк М. Іван Франко та січовий рух у Галичині й Буковині на початку XX ст. / Микола Гуйванюк // Питання історії України. Збірник наукових статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – Т. 9. – С. 95.
- ⁵⁴ Арсенич П. Прикарпаття в житті Каменяра / Петро Арсенич. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1995. – С. 7.
- ⁵⁵ Гуйванюк М. Іван Франко та січовий рух у Галичині й Буковині на початку XX ст. / Микола Гуйванюк // Питання історії України. Збірник наукових статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – Т. 9. – С. 96.

УДК: 323.1(477)“189/191”(092)Мартович

© Микола Гуйванюк (Чернівці)

ЛЕСЬ МАРТОВИЧ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.

У статті розкрито умови формування світогляду Леся Мартовича. Простежується його участь в діяльності Радикальної партії на теренах Галичини. Висвітлено його участь у виборчому процесі в Галичині. Розкривається вплив його друкованого слова на піднесення національної свідомості галицького та буковинського українства.

Ключові слова: *Леся Мартович, Галичина, Радикальна партія, вибори.*

Гуйванюк Н.

Леся Мартович в українском национальном движении конца XIX – начала XX вв.

В статье раскрыты условия формирования мировоззрения Леся Мартовича. Прослеживается его участие в деятельности Радикальной партии на территории Галичины. Показано его участие в избирательном процессе в Галичине. Раскрывается влияние его печатного слова на подъем национального сознания галицкого и буковинского украинства.

Ключевые слова: *Леся Мартович, Галичина, Радикальная партия, выборы.*

Huyvanyuk M.

Les Martovych in Ukrainian National Movement in the late 19-th - early 20-th century

The article deals with the terms of Les Martovych an outlook shaping. Retrace its participation in the Radical Party in Galicia. Is traced his participation in the electoral process in Galicia His is shown on the of me printed word on the rise of national consciousness of Bukovynian and Galician Ukrainians.

Keywords: *Les' Martovych, Galicia, the Radical Party, the election.*

Однією із знакових постатей української модерної літератури та національного руху кінця XIX – початку XX ст. був Олекса Семенович Мартович (1871 – 1916), відомий широкому загалу під своїм літературним іменем як Леся Мартович. Незважаючи на те, що при житті йому не довелося займати провідних державних посад, він зумів зайняти активну позицію в українському національному русі. Леся Мартович належав до середньої ланки громадських і політичних діячів, які повсякденною просвітницькою та організаційною роботою серед народних мас реально сприяли поступу галицької і буковинської української спільноти на шляху становлення модерної нації.

У сучасній вітчизняній історіографії зазначена проблема ще не порушувалася. Натомість окремих аспектів розглядуваної проблематики торкалися вітчизняні літературознавці: В.Лесин, Ф.Погребенник, Р.Горак, О.Гнідан та інші¹. Попри вельми цінний фактичний матеріал їхньою слабкою стороною є те, що всі вони несуть відбиток тоталітарної епохи, в яку були створені.

Метою розглядуваної проблеми є на основі нових методологічних підходів, переосмислення джерельного матеріалу показати участь Леся Мартовича в українському національному русі кінця XIX – початку XX ст.

Для досягнення мети автор ставить перед собою наступні завдання: розкрити умови формування світогляду Леся Мартовича; простежити його участь в діяльності Радикальної партії на теренах Галичини; розкрити участь Леся Мартовича у виборчому процесі в Галичині; показати вплив його друкованого слова на піднесення національної свідомості галицького та буковинського українства.

Закінчивши п'ять класів сільської школи (с. Торговиця Городенківського повіту), Леся Мартович 1882 р. склав вступні іспити до польської гімназії в місті Коломиї, що на Покутті, де навчався до 1890 р.² В старших класах гімназії став формуватися його світогляд, тут він почав літературну творчість, громадсько-культурну діяльність. Саме в гімназійні роки Леся Мартович формує світогляд. Його гімназійний товариш В.Равлюк згадував: “[...] список прочитаної Мартовичем літератури нараховував

487 примірників, українською, польською та російською мовами”³. Період навчання в гімназії Мартовича припадає на час активізації українського національного руху в Галчині, зокрема на Покутті. В цей час Коломия стає одним із провідних центрів протистояння москвофільству та форпостом радикалізму.

Чимало коломийських гімназистів, до яких належав і Лесь Мартович, потрапили під вплив надзвичайно популярних у той час ідей марксизму. Звичайно, все це відбувалося поза гімназією, в таємному учнівському гуртку. Таємний гурток було створено з метою самооборони і самоосвіти свідомими гімназистами українцями старших класів після того, як національна і соціальна ворожнеча між учнями набула особливого напруження. До гуртка увійшли надійні учні, починаючи з 6 класу. Ще за часів навчання Леся Мартовича та Василя Стефаніка (1882 – 1890 рр.) цей гурток мав невеличку бібліотеку, в якій були книжки, видрукувані українською, польською та російською мовами – разом понад 300 примірників. Бібліотека містилась у директора “Гуцульської спілки” Гілярія Герасимовича. Члени гуртка складали гроші, за які купували книжки і передплачували часописи. У неділі і свята люди в сільських читальнях слухали доповіді членів гуртка, які також засновували нові читальні там, де їх ще не було. Найбільш діяльними були учні під час літніх канікул, коли верталися додому. Тут мали нагоду спостерігати і вивчати життя й збагачувати свій досвід. У цей час учні збирали краєзнавчий матеріал, виголошували палкі промови на злободенні теми, закликали місцеве селянство до організованої боротьби за українську справу. Стефанік і Мартович дуже швидко приєдналися до таємного гуртка і обидва стали активними гуртківцями, розгорнули широку культурно-освітню діяльність, мали значний вплив на учнівську молодь. У такому середовищі й формувався світогляд Леся Мартовича. Свідченням того, що Мартович не був там на останніх ролях, є те, що 1889 року його разом з В.Стефаніком було делеговано на з’їзд гімназистів у Станіславові, влаштованому з нагоди століття Французької буржуазно-демократичної революції.

Дещо про діяльність Мартовича у таємному коломийському гуртку довідуємось із спогадів його близького приятеля та активного діяча Радикальної партії на Покутті Василя Равлюка. Під час однієї із зустрічей, згадував той, біля Мартовича був журнал “Світ” великого формату, що виходив у Львові у 1880 – 1881 рр., в котрім Іван Франко уміщував багато своїх праць. Мартович розповідав, що: “[...] мусить собі сушити голову над Дарвіном та його творами, та ще писати доповідь”⁴. Далі В.Равлюк продовжує: “[...] Це старшина студентської громади поручила йому на перші сходи в місяці вересня опрацювати доповідь на цю тему. Він доповідь дуже гарно виготовив”⁵.

У другій половині 90-х рр. Лесь Мартович все більше підпадає під вплив ідей М.Драгоманова, І.Франка та М.Павлика, усвідомлює важливість і потребу реальної праці серед народних мас, піднесення їх соціальної і національної свідомості, що, зрештою, приводить його до участі в українському радикальному русі.

Лесь Мартович активно пропагував ідею єдності українського народу та засуджував москвофільство, яке, на його думку, було тільки деструктивним чинником українського національного руху. Це засвідчують рядки єдиної поезії, що дійшла до нас:

“[...] Бійтесь Бога, не сваріться,
На дві частини не діліться,
Не впихайте ножа в серце,
Котре і так вже роздерте.
[...] Цар, Росія – чужі люди,
Не гаразд вам з ними буде,
Він поробить вас слугами,
Стопче вашу честь ногами!!
Ви маєте землю рідну.

Та і волю ще свобідну,
Дайте спокій з москалями,
Бо ім’я їх є погане”⁶.

Як виявилось згодом, освітньо-організаційна робота по селах Леся Мартовича, Василя Стефаніка, Левка Бачинського та інших гімназистів заклала основи для ширшого селянського руху, зокрема на Покутті, в Снятинському, Коломийському та Городенківському повітах, що стали згодом основними опорними осередками Радикальної партії. Це підтвердив у радикальному тижневику “Народ” відомий діяч Радикальної партії К.Трильовський, зазначивши, що народний рух на Покутті “[...] викликала і веде его і тепер ще майже виключно [...] гімназійна та університетська молодіж”⁷.

До нас дійшли відомості, що “[...] На відкритті читальні в Ганьківцях Снятинського повіту у грудні 1889 р. Мартович виголосив промову, де між іншим, говорив більш-менш таке. Поголоски, мов-

ляв, що ми засновуємо читальні на зраду, неправдиві; їх розповсюджують вороги українського народу; народ мусить гуртуватися коло читалень, бо ж зі зміною життєвих форм, мусять змінитися також і форми боротьби”.⁸ Звичайно, що подібних агітаційних виступів було чимало. Результати такої діяльності не змусили себе довго чекати. Покуття помалу покривалося щораз густішою сіткою читалень та низкою культурно-освітніх установ, і згодом стало однією із твердинь національного відродження.

Та в цей час на теренах краю ще доволі значний вплив мали священики-москвофіли. Звичайно, їм не подобалась діяльність молодих студентів, і вони постійно до дирекції гімназії писали доноси в яких звинувачували учнів у підпільній політичній роботі. В результаті, Лесь Мартович в 1889 році перейшов до гімназії в Дрогобичі. Наступного навчального року посипались така ж доля спіткала Василя Стефаника та ще 20 інших учнів.

У “Вищій реальній гімназії ім. Франца-Йосифа” в Дрогобичі Лесь Мартович провчився два роки. До нього прихильно поставився тодішній директор гімназії Олександр Борковський (1841 – 1909)⁹ – визначний культурно-освітній діяч в Галичині, колишній редактор журналу “Зоря”, часопису “Діло”, один із засновників “Просвіти”, публіцист і перекладач. Він неодноразово вів розмови з Мартовичем і Стефанником. Навчаючись у Дрогобичі, молодий гімназист не залишав своєї літературної праці, опублікував за цей час у журналі “Народ” кореспонденцію “Що діється й говориться по наших читальнях у Снятинщині” (1890, № 2 – 3)¹⁰ та оповідання “Лумера” (1891, № 3 – 4)¹¹ – під криптонімом “Л. М.”. Стаття цікава тим, що її автор вводить читача в атмосферу культурно-освітньої й організаційної роботи в селах Прикарпаття. Кореспонденція має виразне автобіографічне забарвлення. В ній розповідається про участь Мартовича й Стефаника у відкритті читалень на Снятинщині в грудні 1889 р., наводиться зміст їх виступів перед селянами.

Після закінчення Дрогобицької гімназії Мартович подався до Чернівців, де записався на юридичний факультет. Період навчання Мартовича в університеті з багатьох причин (насамперед матеріальних) тягнувся доволі довго. Хоча це було тоді звичним явищем. Згодом навчання було продовжено у Львівському університеті, де і отримав фах юриста.

Оскільки через неабиякий талант і добру ерудицію університетські студії не забирали всієї енергії, то багато часу присвячувалось культурно-освітній роботі між селянами, практичній діяльності Радикальної партії, що саме тоді починала свою працю.

В цей час “[...] Мартович з великим завзяттям бігає по селах, організовує селянські товариства, виступає на вічах, одне слово веде гостру боротьбу з “не-читальником”. Добрим промовцем, як воно не дивно він не був. Такий надзвичайно дотепний і цікавий у вузькому гурті, у своїх публічних виступах він тратив усі ці прикмети і ставав надто серйозним і сухим. Його промови не робили такого глибокого враження як блискучі за формою і змістом промови Бачинського, одного з найталановитіших промовців на Західній Україні. Чи поетичні імпровізації Стефаника. Це й було, здається, одною із причин, чому він не зробив такої політичної кар’єри, як обидва його приятелі”¹² – стверджував Ю.Гаморак (Стефаник).

Водночас як студент Чернівецького університету, він увійшов у контакти з буковинською академічною молоддю, був обраний бібліотекарем студентського товариства “Союз”, яке підтримувало зв’язки з І.Франком, М.Павликом, М.Драгомановим та іншими діячами української культури.

З часом Мартович все більше поринає у вир радикального руху в Галичині. 15 серпня 1892 р. він разом з Павликом, Стефанником та іншими діячами звернувся з листом-привітанням до Михайла Драгоманова – “першого поборника радикальних думок і першого і неумомимого робітника для поступу нашого народу”¹³. На початку 1893 р. Мартович працює в коломийській газеті “Хлібороб”, допомагаючи М.Павликові редагувати це видання. Очевидно, його допомога була дуже відчутною і корисною, коли М.Павлик писав у листі до М.Драгоманова 19 червня цього ж року: “Мені мало голова не лопне, тим більше, що нема й мого помічника Мартовича – виїхав на село, бо нізвідки було мені платити ему 20 гульденів [...]. Треба придержати і привчити Мартовича, котрий зможе заступити мене бодай у “Хліборобі”¹⁴.

У “Хліборобі” Лесь Мартович надрукував ряд невеличких заміток про відкриття по селах читалень, народних крамниць, про участь у них народних провідників, зокрема, “Заложене “Народної спілки” в Жукові”¹⁵ та “Радикальне віче в Снятині”¹⁶. Відомий літературознавець Федір Погребенник переконливо довів, що згадані публікації відповідають поглядам Мартовича, і окремі цитати зустрічаються як в інших публіцистичних статтях, так і є фрагментами деяких його художніх творів.

На селянському вічі в Снятині, про яке йде мова в другій кореспонденції, Мартович говорив про необхідність змінити виборчу систему в Австро-Угорщині, запровадити загальне таємне і безпосереднє голосування до всіх державних і громадських інституцій – сейму, ради державної і ради громадської. Як підкреслювала газета, промовець “докладніше обговорив швейцарську конституцію, де на-

рід має більше свободи”. Без сумніву, що саме Мартович міг подати такий докладний звіт про селянське віче, наголосити в ньому на таких моментах, що йому, правникові, були добре відомі.

Важливим тогочасним публіцистичним виступом Мартовича, що з’явився під його повним підписом окремою листівкою, є стаття “На першого мая 1893”, що вийшла того ж року в коломийській друкарні Михайла Білоуса накладом Кирила Трильовського. Цей документ ширшим колам читачів став після публікації в 1963 р. у “Творах” Лесь Мартовича, що вийшли друком у видавництві “Дніпро”¹⁷.

Листівка Мартовича свідчить, що її автор був добре ознайомлений з основними працями Маркса, зокрема “Капіталом”, розумів всесвітньо-історичне значення його діяльності. Пов’язуючи з іменем Маркса, з ідеями соціалізму відзначення першотравневого робітничого дня, він пише: “Робітні люди цілого світу обходитимуть святочно сьогоднішній день, Першого мая. Від цього не відстрашить їх ніяка сила, ніякі супротивні заходи, бо вони тямлять на слова найбільшого мужа нашого часу і найциршішого їх захитника, Кароля Маркса: “Робітні люди всіх країн, єднайтеся!”¹⁸.

Листівка Лесь Мартовича мала спеціальне призначення: вона повинна була спопуляризувати міжнародне революційне свято, а також ім’я і твори одного з основоположників марксизму. Автор ставив перед собою освітньо-пропагандистське завдання, тому-то він свідомо надав статті популярного характеру. Незважаючи на це, Лесь Мартович досить чітко і вірно підкреслив деякі з основних положень вчення Маркса.

Перебуваючи у 1894 – 1895 рр. у Коломиї, Лесь Мартович продовжував інколи дописувати до “Народу” та “Хлібороба”. У березні 1896 р. він перейшов працювати в адвокатську канцелярію С.Даниловича в Кутах, що межують з Буковиною. Тут він пробув неповних два роки. Виконуючи свої безпосередні службові обов’язки, він одночасно брав активну участь у селянському радикальному русі.

23 вересня 1895 р. Лесь Мартович у Чернівцях склав свій перший екзамен і отримав право займати посаду адвокатського практиканта, і далі продовжував практикуватися у вже згадуваній адвокатській канцелярії С.Даниловича в Кутах, що на Гуцульщині. Через матеріальні негаразди з кінця 1895 – 1896 рр. добровільно проходив військову службу у австрійському війську. Служба Лесь Мартовича в армії збіглася в часі з дуже важливою подією в житті галицького суспільства – виборами до віденського парламенту, які дістали назву “кровавих баденівських виборів”.

Те, що робилося під час виборів, не могло не зачепити Лесь Мартовича. Крім інших творів, написаних на цю тему, з’являється безпощадний памфлет “Винайдений рукопис про руський край”¹⁹. За допомогою алегоричних образів-типів, за посередництвом езопівської мови письменник з метою замаскування антиавстрійської, антимонархічної тенденції твору говорить про далеку країну, “для своїх же жителів ворожу”, а насправді йде мова про Галичину, ті складні соціально-політичні взаємовідносини, що існували тут між привілейованими категоріями населення: польськими магнатами, шляхтою і духовенством (паннуса і поппуси) та пригнобленими народними масами (муссікуси). У творі з усією відвертістю показано протилежність їх інтересів, ворожість паннусів і поппусів до “робочої скотини” – муссікусів, зрештою, що і уможливило “криваві вибори”.

Змальовуючи в напівпубліцистичній формі картини безправного, підневільного, напівтваринного життя муссікусів, Мартович підводить читача до висновку про абсолютну ворожість галицьких властей, які були репрезентовані поляками, нетерпимими до всього українського. Мартович бичує рабську психологію “муссікуса”-селянина, дошкульно висміює його пасивність, покірливість та забитість. І тут же дає настанови для майбутньої боротьби за краще майбутнє: “[...] Будуче покоління! Наші нащдки! [...] Невже ж може бути, щоб людина людину [...] зважилася так оскорбляти й понижати. А з другого ж боку, чи може бути, щоби людина дала над собою так знущатися тай не скинула з себе ганьблячого ярма?!”²⁰.

Кінець 90-х років XIX ст. був дуже напружений у житті Мартовича – він виступав з низкою публіцистичних статей та художніх творів, допомагав редагувати газету “Громадський голос”, неодноразово виголошував промови на селянських вічах. Документи Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові свідчать, що Мартович був одним з активних діячів радикального руху. Зокрема у протоколах засідань Радикальної партії за 1897 – 1898 рр. неодноразово фігурує прізвище Мартовича²¹.

Будучи редактором партійного органу, Лесь Мартович входив і до керівництва Радикальної партії. Документи засвідчують, що йому товариші доручали вельми відповідальні справи. Однією з таких справ було з’ясування деструктивної поведінки окремих послів від Радикальної партії у віденському парламенті проти зловживань галицьких властей під час виборів. В той час, коли всі послі боролися з Бадені, Т.Окуневський стояв осторонь. Партія вирішила позбавити його права

репрезентувати її в парламенті. Отже, Мартович мав розібратись у цих двох справах і доповісти керівництву. Мартович дійсно провів внутріпартійне розслідування, підсумки якого були підбиті на засіданні президії партії 27 листопада 1897 р. Згодом, звіт було опубліковано у партійному часописі “Громадський голос”²².

Мартович був присутній і на засіданні Радикальної партії 25 грудня, де обговорювались організаційні питання. 22 січня на одинадцятому засіданні керівництва Радикальної партії, Лесь Мартович звітував про свою поїздку на Тернопільщину, в села Настасів та Купчинці, де закладає повітова організація радикальної партії²³.

Також письменник відіграв важливу роль у виданні “Громадського голосу”. Мартович став редактором названої газети, коли вона ледве жила, не маючи коштів на існування. У недрукованому листі І. Макуха до І. Франка (датуємо його другою половиною 1898 р.) є такі слова: “...Всі інтелігентні радикали опустили нас. Вони не думають о якійсь роботі радикальній”²⁴. І коли в таких умовах газета не тільки далі виходила, а й продовжувала відстоювати інтереси селянських мас, викривала антиукраїнський характер австрійських (а фактично польських. – М.Г) властей у Галичині, то заслуга Мартовича в цьому – незаперечна.

Редакторську роботу письменник поєднував з громадсько-культурною. 8 травня 1898 р. Мартовичеві товариші по партії доручають знову виїхати на Тернопільщину агітувати за кандидатуру І.Франка до австрійського парламенту. Проти нього було розпочате судове слідство, але за браком доказів справу довелося припинити, та ніякі труднощі і перешкоди не могли зупинити Мартовича.

В грудні 1898 р. Лесь Мартович залишає редакцію “Громадського голосу” і переїжджає до Снятина, де очолює повітовий провід Радикальної партії.

В кінці 1898 р. в житті Мартовича відбулася важлива подія: 3 грудня він брав участь у святкуванні 100-річчя з часу виходу трьох частин “Енеїди” І.Котляревського, яке проходило в Чернівцях, де познайомився з діячами української культури на Буковині, зокрема з О. Кобилянською. Мартович був на урочистій частині цього свята – в міському театрі й на зібранні в Народному домі. Тут він виступив з промовою про Котляревського і його роль в історії української літератури, а водночас згадав і за ювілей 25-літньої літературної діяльності Івана Франка, що припадав на той рік, високо оцінивши його заслуги перед українською літературою²⁵. Зазначимо, що Мартович уже тоді був відомий своїми гострими виступами, які викликали острах серед народовської інтелігенції. Не обійшлося без переполоху й на чернівецькому святі: організатори вечора, а надто професор університету С.Смаль-Стоцький – один із лідерів буковинського народоства, злякалися Мартовича. Про це говорить Ольга Гаморак у листі до Василя Стефаника від 27 грудня 1898 р.: “Вечір Котляревського, як Ви, певно, сподіваєтесь, удався дуже добре [...]. Март[ович] говорив також, і то в дуже мирнім і безпартійнім тоні, так, що Стоцький мусів ся перед ним оправдувати за свою трему, яку мав перед его бесідов. Він мав дуже важний повід, бо боявся, щоби Мартович своїм дуже радикальним бесідов не впровадив якого дисонансу між сентиментально ширими і так численно зібраними русинами”²⁶. Як вдалося з’ясувати з інших джерел, такі побоювання були небезпідставні, бо на святковому заході були присутні чиновники від намісництва та місцевого сойму. Тому С.Смаль-Стоцький, не бажаючи з ними псувати доброзичливі стосунки, намагався уникати, на його думку, “гострих” кутів.

Після того, як у 1900 – 1901 н.р. Лесь Мартович завершив університетські студії і отримав фах адвоката, він починає працювати у різних адвокатських конторах і при цьому не перестає цікавитися громадськими справами.

Він постійно був у вирі громадсько-культурного життя, 6 жовтня 1900 р. на селянському вічі у Львові, на яке з’їхалося з усієї Галичини близько 1000 селян, делегати обрали Крайовий хлопський виборчий комітет. Членом цього комітету одностайно був висунений Лесь Мартович. Уже 20 жовтня цей комітет звернувся до виборців – “хлопів і робітників руської землі” – із закликом обрати таких послів, для яких основним завданням було “повалення теперішнього парламенту, опертого на привілегіях, на пануванні одної верстви над другою, а заведення парламенту, до котрого вибрано би послів на підставі безпосереднього, загального і рівного права голосування. Лише такий парламент [...] був би в силі повалити теперішні несправедливі закони а завести нові”. Під цією заявою, що мала явно виражений опозиційний до уряду характер, підписалися від імені Головного хлопського виборчого комітету Лесь Мартович, його друзі Михайло Павлик, Іван Макух, Іван Кунців та інші прогресивні діячі²⁷.

На початку ХХ ст. одним із його товаришів по партії – коломийським адвокатом К.Трильовським було започатковано січовий рух, який відіграв помітну роль в національному свідомленні українського селянства. Лесь Мартович разом з К.Трильовським і В.Стефаником заснував перші покутські “Січі”. Збереглися спогади про те, що він виголосив промову при відкритті “Січі” в с. Топорівцях на

Городенківщині²⁸. Також співпрацював із селянами-січовиками Львівщини під час аграрних страйків. Тут він організував безплатну адвокатську допомогу страйкуючим, захищав їх від переслідувань владних структур. У 1905 р. провів парцеляцію (переділ) поміщицького маєтку в с. Орелець (Снятинщина)²⁹. За його участю в цьому селі було засновано філію товариства “Просвіта”, активізовано роботу “Січі”.

Навесні 1911 р. Радикальна партія висунула Леся Мартовича кандидатом на посла (депутата) до віденського парламенту в окрузі № 64, що охоплював передмістя Львова, а також містечка Винники, Щирець та Городок³⁰.

Як агітаційний матеріал Мартович використовує оповідання “Смертельна справа”, яке републікує в цей час у “Громадському голосі”. У творі показано народне передвиборне віче в stodolі, на якому виступає селянський бесідник (прообразом якого став покутський селянин Грицько Запаринюк). За допомогою алегоричних образів народної казки оратор дає влучні політичні оцінки й характеристики, допомагає громаді зрозуміти, які перед нею стоять труднощі і закликає одностайно виступити на захист своїх прав, віддати голос за українського кандидата. “[...] Найстарша рада над усіма урядями є у Відні, тай ми туди посилаємо послів [...]. Але ми посилаємо панів, тай тому панам гаразд ведеться, а нам кривда. Та коли б ми послали мужицьких радних, вийшло би право для всіх рівне”³¹. Незважаючи на те, що Мартовичева виборча агітація була професійною і грамотною, його суперник від націонал-демократів, також прихильник української справи, о. Й.Фоліс виявився амбіційнішим і безкомпромисним, вдався до обмов та інших засобів очорнення Леся Мартовича. Мартович зрозумів, що вяснювання стосунків між обома українськими кандидатами тільки зашкодить справі, в результаті чого міг би перемогти кандидат від поляків Абрагамович, або від москвофілів – Яворовський. Тому, щоби не розбивати українських голосів і не спричинитися до вибору ворожого українцям депутата, Лесь Мартович перед голосуванням зняв свою кандидатуру. На цьому його активна політична діяльність завершується.

Навесні 1914 р. в Галичині та на Буковині широко відзначалися 100-ті роковини з дня народження Т.Шевченка. З нагоди Шевченкового ювілею Л.Мартович написав для січових драматичних гуртків сценарій вистави “Політична справа”. Тут він показав становлення січового руху, утиски “Січей” з боку недоброзичливців, зокрема євреїв-лихварів. Це яскраво ілюструє діалог між корчмарем Мошком та кошовим “Січі” Іваном: “- Мошко: Відколи ви заложили в селі читальню, в мене відпала більша частина зарібку. – Іван: люди самі взяли собі такий звичай, що хто приступає до “Січі”, то тому вже й не подоба пиячити”³². Письменник різко осуджує дії несвідомого селянства в особі Грицька, який радить кошовому... “Ти собі дай спокій з “Січею”, кинь геть... “Січ” і читальня то не для парубка... парубок має потребу забавлятися”³³. У творі показано прихильність до січового руху сільської молоді та малих дітей, що спостерігалось в усій Галичині й на Буковині. Л.Мартович у згаданій драмі переконливо доводить, що в той час, тільки згуртувавшись у “Січі”, українське селянство могло досягти позитивних змін у своєму житті.

Відомо, що будучи важко хворим, Лесь Мартович 28 червня 1914 р., як представник Радикальної партії, ще взяв участь у ювілейному Шевченківському січово-сокільському здвизі, який відбувся у Львові. Як виявилось згодом, це був його останній публічний вихід.

Отже, Лесь Мартович ще в гімназійні та студентські роки перейнявся українською справою, і служіння своєму народові стало головним змістом його життя. Він був одним із активних діячів Радикальної партії від початку її діяльності на теренах Галичини. Брав активну участь у виборчому процесі в Галичині не тільки як агітатор, але й сам висувався кандидатом у депутати до австрійського парламенту. Лесь Мартович створив чимало цінних творів, якими засвідчив своє глибоке знання життя галицького села, побуту й психології українського селянина, який під впливом цілого ряду обставин перероджувався із затурканого хлібороба в громадянина, що готовий відстоювати не тільки свої особисті, але й суспільні інтереси.

¹ Лесин В. Лесь Мартович. Літературний портрет. – К.; 1961. – 93 с.; Погребенник Ф. Лесь Мартович. Життя і творчість. – К., 1971. – 196 с.; Горак Р. Лесь Мартович: Роман-есе. – К.: Молодь, 1990. – 176 с. Гнідан О. Талант могутній, невмирущий // Мартович Лесь Винайдений рукопис про руський край. – К., 1991 С. 5 – 20.

² Погребенник Ф. Лесь Мартович. Життя і творчість. – К.: Дніпро, 1971. – С.14.

³ Равлюк В. Спогади про “Покутську Трійцю” / упор. В.Харитон. – Снятин, 2006. – С. 48.

⁴ Равлюк В. Спогади. – Відділ рукописних фондів і текстології ІЛ ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Ф. 69 Лесь Мартович, спр. 23, арк. 1.

⁵ Равлюк В. Спогади. – Відділ рукописних фондів і текстології ІЛ ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Ф. 69 Лесь Мартович, спр. 23, арк. 1.

⁶ Гаморак Ю. Талант без середовища // Лесь Мартович Твори / за ред. Ю.Гаморака. – 1943. – Краків – Львів, Т. 1. – С. XI.

⁷ Народ (Львів). – 1890. – 15 червня. – Ч. 12. – С. 176.

- ⁸ Гаморак Ю. Талант без середовища // Лесь Мартович Твори / за ред. Ю.Гаморака. – 1943. – Краків – Львів, Т. 1. – С. XV.
- ⁹ Борковський Олександр // Енциклопедія Українознавства – Ред. В.Кубійович. – Львів, 1993. – Т. – С.160.
- ¹⁰ Мартович Лесь. Що діється й говориться по наших читальнях у Снятинщині // Народ. – 1890, № 2 – 3.
- ¹¹ Мартович Лесь. Лумера // Народ. – 1891. – № 3–4.
- ¹² Гаморак Ю. Талант без середовища // Лесь Мартович Твори / за ред. Ю.Гаморака. – 1943. – Краків – Львів, Т. 1. – С. XVII.
- ¹³ Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом, т. VII. Зладив Михайло Павлик. Чернівці, 1911. – С. 343.
- ¹⁴ Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом, т. VII. Зладив Михайло Павлик. Чернівці, 1911. – С. 242.
- ¹⁵ Хлібороб (Коломия). – 1893. – 1 травня, Ч. 8 і 9. – С. 49 – 51.
- ¹⁶ Хлібороб (Коломия). – 1893, 1 липня. – Ч. 13. С. 86 – 87.
- ¹⁷ Мартович Лесь. Твори / ред. С.Шаховський. – С. 527 – 528.
- ¹⁸ Мартович Лесь. Твори / ред. С.Шаховський. – С. 527.
- ¹⁹ Мартович Лесь “Винайдений рукопис про руський край”... – С. 50 – 55.
- ²⁰ Там само... – С. 55.
- ²¹ ЦДДА УРСР у Львові, Ф. 663, Оп. 1, Спр. 179, стор. 1.
- ²² Громадський голос (Львів). – Ч. 23. – 1897.
- ²³ Горак Р. Лесь. Мартович: Роман-есе. – С. 98.
- ²⁴ Цит за “Погребенник Ф. Лесь Мартович. Життя і творчість... – С. 40”.
- ²⁵ Погребенник Ф. Лесь Мартович. Життя і творчість... – С. 44.
- ²⁶ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, відділ рукописів, Ф. 8, Спр. 377.
- ²⁷ Громадський голос, 1900, 25 жовтня, № 24, стор. 201 — 202.
- ²⁸ Мохорук А.“Січ” – Топорівці, пов. Городенка // Гей, там на горі... С. 117.
- ²⁹ Горак Р. Лесь Мартович. – К., 1990. – С. 127.
- ³⁰ Діло (Львів). – 1911. – Ч. 146.
- ³¹ Мартович Лесь. Смертельна справа // Громадський Голос. – 1911. – Ч. 29.
- ³² Мартович Лесь. – Твори /ред. Ю.Гаморак. – Львів – Краків, 1943. – Т. 3. – С.15.
- ³³ Там само. – С. 34.

УДК 94(477)“1864”

© Олександр Максимов (Житомир)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В УМОВАХ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 РОКУ (НА ПРИКЛАДІ ЖИТОМИРСЬКОГО ОКРУЖНОГО СУДУ)

У статті на прикладі Житомирського окружного суду досліджено особливості кримінального судочинства Правобережної України в пореформений час. Висвітлено проблеми, з якими стикалися мешканці краю в судах, а також розглянуто недоліки в роботі окружного суду в умовах судової реформи 1864 р.

Ключові слова: *судова реформа 1864 р., Правобережна Україна, кримінальне судочинство, окружний суд.*

Максимов А.

Особенности уголовного судопроизводства на Правобережной Украине в условиях судебной реформы 1864 года (на примере Житомирского окружного суда)

В статье на примере Житомирского окружного суда исследованы особенности уголовного судопроизводства Правобережной Украины в пореформенное время. Освещены проблемы, с которыми сталкивались жители края в судах, а также рассмотрены недостатки в работе окружного суда в условиях судебной реформы 1864 г.

Ключевые слова: *судебная реформа 1864 г., Правобережная Украина, уголовное судопроизводство, окружной суд.*

Maxymov A.

Peculiarities of criminal justice on the Right Bank Ukraine in terms of judicial reform in 1864 (on the example of Zhytomyr District Court)

The article is an example of Zhytomyr district court with examined the peculiarities of criminal justice on Right-Bank Ukraine in the post-reform time. It covers the challenges faced by the inhabitants of the land in the courts and considered the shortcomings in the district court in a judicial reform in 1864

Key words: *judicial reform of 1864, Right-Bank Ukraine, criminal proceedings, the District Court.*

Друга половина XIX ст. в Російській імперії була позначена значними суспільно-політичними змінами. Не минули ці перетворення і судової системи держави. 20 листопада 1864 р. офіційно розпочалася судова реформа. Новий документ, що мав регулювати судоустрій та судочинство держави, отримав назву Судових статутів. Зміст судової реформи знайшов відображення в чотирьох законах: 1) “Учреждение судебных установлений” або Судоустрій; 2) Статут кримінального судочинства; 3) Статут цивільного судочинства; 4) Статут про покарання, які накладалися мировими суддями (кодекс матеріального права, який включав норми щодо невеликих кримінальних чи адміністративних правопорушень).

Статутами 1864 р. вводилася чітка вертикаль судової влади в Російській імперії. Нова судова система поділялася на такі групи судів: 1) мировий суд; 2) з’їзд мирових суддів, що був апеляційною ін-